

ग्लोकलायझेशन सांस्कृतिक ओळख आणि मराठीची

डॉ. विजया पांडुरंग पाटील

सहाय्यक प्राध्यापक

मराठी विभाग, सौ. मंगलताई रामचंद्र जगताप महाविद्यालय, उंब्रज

drvppatil224@gmail.com

सारांश (Abstract) प्रस्तुत शोधनिबंधात एकविसाव्या शतकातील जागतिकीकरणाच्या रेट्यात मराठी भाषेची आणि संस्कृतीची बदलती ओळख यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे. जागतिकीकरणामुळे जग हे एक 'खेडं' बनले असून, त्याचा परिणाम स्थानिक भाषा आणि संस्कृतीवर होणे अपरिहार्य आहे. या प्रक्रियेमुळे मराठी भाषेसमोर इंग्रजीचे वाढते आक्रमण, 'हिंग्लिश'चा वापर आणि तरुण पिढीचा मातृभाषेकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन अशी गंभीर आव्हाने उभी राहिली आहेत. दुसरीकडे, याच जागतिकीकरणामुळे तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून मराठी साहित्याला, चित्रपटसृष्टीला आणि खाद्यसंस्कृतीला जागतिक व्यासपीठ उपलब्ध झाले आहे. इंटरनेट, सोशल मीडिया आणि डिजिटल प्लॅटफॉर्ममुळे जगभरातील मराठी भाषिक एकत्र आले असून, मराठी संस्कृतीचे संवर्धन करण्याच्या नवीन संधी निर्माण झाल्या आहेत. जागतिकीकरण आणि स्थानिकीकरण या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. आपण जागतिक ज्ञानाची कवाडे उघडी ठेवली पाहिजेत, पण त्याच वेळी आपल्या मराठी संस्कृतीची मुळे घट्ट रोवून ठेवली पाहिजेत. "मराठी पाऊल पडते पुढे" हे केवळ आर्थिक प्रगतीसाठी नसावे, तर ते आपल्या भाषेच्या, कलेच्या आणि मूल्यांच्या जतनासाठीही असावे. आपण जागतिक नागरिक होताना आपले 'मराठीपण' विसरता कामा नये. जागतिकीकरण हे मराठी संस्कृतीसाठी 'संकट' नसून एक 'संधी' आहे. आपल्या संस्कृतीतील चांगल्या गोष्टी जगाला सांगण्याची आणि जगातील चांगले स्वीकारून स्वतःला समृद्ध करण्याची ही वेळ आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधात जागतिकीकरणाच्या पार्श्वभूमीवर मराठी अस्मिता टिकवून ठेवण्यासाठी शिक्षण, साहित्य आणि तंत्रज्ञान या क्षेत्रांत कोणत्या उपाययोजना करणे आवश्यक आहे, याचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. निष्कर्षतः जागतिकीकरण नाकारण्यापेक्षा त्यातील संधींचा लाभ घेऊन आपली मुळे घट्ट ठेवणे, हीच काळाची गरज असल्याचे या शोधनिबंधातून स्पष्ट होते.

मुख्य शब्द: जागतिकीकरण, मराठी भाषा, सांस्कृतिक ओळख, अस्मिता, तंत्रज्ञान, प्रसारमाध्यमे, शिक्षण.

I. प्रस्तावना :

जागतिकीकरण आणि मराठी संस्कृती यांचा संबंध अत्यंत गुंतागुंतीचा आणि परिवर्तनाचा आहे. जागतिकीकरणाने केवळ अर्थव्यवस्था बदलली नाही, तर आपल्या जगण्याच्या पद्धतीवर, भाषेवर आणि सामाजिक मूल्यांवरही खोलवर परिणाम केला आहे. एकविसावे शतक हे माहिती तंत्रज्ञान आणि मुक्त अर्थव्यवस्थेचे शतक आहे. 'ग्लोकलायझेशन'मुळे जग एक 'खेडं' बनलं असं आपण म्हणतो, पण याच काळात आपल्या 'स्थानिक' ओळखीचे काय झाले? मराठी संस्कृती, जिचा इतिहास संत ज्ञानेश्वर, तुकाराम, छत्रपती शिवाजी महाराज आणि महात्मा फुलेंच्या विचारांनी समृद्ध आहे, ती आज जागतिकीकरणाच्या लाटेत स्वतःचे अस्तित्व कसे टिकवून आहे, हे पाहणे औचित्याचे ठरेल. येथे 'ग्लोकलायझेशन' ही संकल्पना महत्त्वाची ठरते. आजचे युग हे 'ग्लोबल व्हिलेज'चे युग आहे. १९९१ च्या आर्थिक उदारीकरणानंतर भारतासह महाराष्ट्रातही बदलांचे वारे वेगाने वाहू लागले. जागतिकीकरण म्हणजे केवळ वस्तूंची देवाणघेवाण नव्हे, तर ती विचारांची, संस्कृतीची आणि मूल्यांची देवाणघेवाण आहे. या प्रवाहात 'स्थानिकीकरण' ही संकल्पना एक संरक्षक कवच म्हणून समोर आली आहे. मराठी संस्कृती, जिचा वारसा संतांच्या अभंगांपासून ते आधुनिक साहित्यापर्यंत पसरलेला आहे, ती या दोन्ही प्रक्रियांना कशा प्रकारे प्रतिसाद देत आहे, याचा अभ्यास करणे रंजक ठरेल. २१ वे शतक हे तंत्रज्ञान आणि माहितीच्या विस्फोटाचे शतक आहे. १९९१ च्या आर्थिक उदारीकरणानंतर भारताने जागतिकीकरणाचा (स्वीकार केला आणि त्याचे पडसाद महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यात उमटले. जागतिकीकरण म्हणजे केवळ भांडवलाचा प्रवाह नव्हे, तर ती जीवनशैली, भाषा आणि विचारांची एक जागतिक लाट आहे. या लाटेत आपली 'मराठी संस्कृती' वाहून जाईल की ती अधिक समृद्ध होईल, हा मोठा प्रश्न होता. मात्र, गेल्या तीन दशकांत 'स्थानिकीकरण' किंवा 'ग्लोकलायझेशन' या प्रक्रियेमुळे मराठी संस्कृतीने स्वतःचे वेगळेपण जपले आहे.

II. संशोधनाची उद्दिष्टे :

जागतिकीकरणाचा मराठी भाषेवर होणारा परिणाम तपासणे, इंग्रजी भाषेच्या वाढत्या प्रभावामुळे मराठी भाषेचे स्वरूप, शब्दसंग्रह आणि बोलीभाषा यांत कोणते बदल झाले आहेत याचा अभ्यास करणे. मराठी खाद्यसंस्कृती आणि पेहरावातील बदलांचे विश्लेषण करणे, पाश्चात्य संस्कृतीच्या संपर्कामुळे पारंपारिक मराठी खाद्यपदार्थ आणि वेशभूषा, पारंपारिक सण आणि उत्सवांच्या स्वरूपाचा अभ्यास, दिवाळी, गणेशोत्सव किंवा वारी यांसारख्या पारंपारिक सणांचे स्वरूप 'ग्लोबल' कसे झाले आहे आणि त्यातील मूळ सांस्कृतिक मूल्ये टिकून आहेत का, याचे परीक्षण करणे. मराठी मनोरंजन आणि प्रसारमाध्यमांचा आढावा घेणे, मराठी चित्रपट, नाटक आणि साहित्य यांवर जागतिक तंत्रज्ञान आणि विचारसरणीचा काय परिणाम झाला आहे, हे समजून घेणे. मराठी अस्मिता आणि जागतिकीकरण यांचा समन्वय तपासणे, जागतिकीकरणाच्या काळात मराठी माणूस आपली सांस्कृतिक ओळख जपण्यासाठी कोणते प्रयत्न करत आहे, हे शोधणे

III. संशोधनाचे महत्व :

हा संशोधन पेपर केवळ बदलांची नोंद करणार नाही, तर जागतिकीकरणाच्या रेट्यात आपली 'मराठी संस्कृती' अधिक सक्षमपणे कशी टिकवून ठेवता येईल, यासाठी दिशादर्शक ठरेल.

IV. संशोधन पद्धती :

मिश्र पद्धती वापरणे अधिक योग्य ठरेल यामध्ये गुणात्मक आणि संख्यात्मक दोन्ही बाजूंचा विचार केला जातो. याबरोबरच ऐतिहासिक आणि विश्लेषणात्मक पद्धती द्वारे नव्या जुन्या साधनाचा वापर करता येऊ शकतो म्हणून या पद्धतीने करण्याचा प्रयत्न केला आहे .

भाषेवर होणारा परिणाम:

जागतिकीकरणामुळे 'इंग्रजी' ही जागतिक संवादाची भाषा बनली. याचा मराठीवर दोन प्रकारे परिणाम झाला. नवे शब्द तंत्रज्ञान आणि व्यापारातील अनेक इंग्रजी शब्द मराठीत कायमचे मिसळले गेले. सृजनशीलता त्याच वेळी मराठी साहित्यात जागतिक प्रवाह हाताळले जाऊ लागले. मराठी लेखकांनी जागतिकीकरणातील मानवी संघर्षावर विपुल लेखन केले आहे. कुटुंब व्यवस्था विभक्त कुटुंब पद्धती वाढली आहे, पण सोशल मीडियाच्या माध्यमातून जगभरातील मराठी बांधव एकमेकांशी जोडलेले आहेत. सण-उत्सव सार्वजनिक गणेशोत्सव आणि नवरात्री यांसारख्या सणांचे स्वरूप आता अधिक 'ग्लोबल' आणि व्यावसायिक झाले आहे.

भाषेचे स्थानिकीकरण :

जागतिक कंपन्यांना महाराष्ट्रात व्यापार करायचा असेल, तर त्यांना मराठी भाषेचा आधार घ्यावाच लागतो. तंत्रज्ञान आज गुगल, फेसबुक, आणि व्हॉट्सअप यांसारखी माध्यमे मराठीत उपलब्ध आहेत. हे स्थानिकीकरणाचे उत्तम उदाहरण आहे. जाहिरात क्षेत्र जागतिक ब्रँड्स आता त्यांच्या जाहिराती मराठी भाषेत आणि स्थानिक संदर्भासह (उदा. सण-उत्सव) सादर करतात, जेणेकरून ते सामान्य मराठी माणसाशी जोडले जातील. हस्तकला आणि पेहराव पैठणी, कोल्हापुरी चप्पल किंवा वारली पेंटिंग यांसारख्या स्थानिक उत्पादनांना जागतिक बाजारपेठेनुसार 'डिझाइन' करणे, हे देखील स्थानिकीकरणाचे एक रूप आहे. यामुळे स्थानिक कारागिरांना जागतिक व्यासपीठ मिळते.

मराठी साहित्याचे 'ग्लोबल' स्थानिकीकरण:

मराठीतील दर्जेदार साहित्याचा (उदा. भालचंद्र नेमाडे, दुर्गा भागवत किंवा नामदेव ढसाळ यांच्या कलाकृती) जागतिक भाषांत अनुवाद होणे, हे देखील स्थानिकीकरणाचे एक उलट रूप आहे. यामुळे जगाला महाराष्ट्रातील ग्रामीण, दलित आणि स्त्रीवादी जाणिवा समजण्यास मदत होते. तंत्रज्ञान आणि मराठी भाषा युनिकोडचा वापर इंटरनेटवर मराठीचा वापर वाढवण्यासाठी तांत्रिक स्थानिकीकरण महत्वाचे ठरले आहे. सरकारी कामकाज ई-गव्हर्नन्सच्या माध्यमातून प्रशासकीय टिपणी आणि पत्रव्यवहार सोप्या मराठीत उपलब्ध करून देणे, हे सामान्य नागरिकांच्या दृष्टीने मोठे पाऊल आहे. सांस्कृतिक पर्यटन महाराष्ट्रातील गडकिल्ले,

लोककला (पोवाडा, भारूड) आणि खाद्यसंस्कृती यांचे 'पॅकेजिंग' जागतिक पर्यटकांच्या आवडीनुसार करणे, म्हणजेच स्थानिकीकरणाचा व्यावसायिक वापर करणे. जागतिकीकरण आणि स्थानिकीकरण या दोन प्रक्रियांच्या संघर्षातून आणि समन्वयातून आजची मराठीने स्वताचे वेगळेपण जपले आहे.

जागतिक कंपन्यांचे मराठीपण:

जेव्हा एखादी परदेशी कंपनी महाराष्ट्रात येते, तेव्हा तिला येथील संस्कृतीशी जुळवून घ्यावे लागते. यालाच आपण 'लोकलायझेशन' म्हणतो. गुगल असिस्टंट किंवा सिरी आता मराठी बोलू लागले आहेत. बँकिंग ॲप्स, रेल्वेची तिकिटे आणि ई-कॉमर्स वेबसाईट आता मराठीत उपलब्ध आहेत. हे स्थानिकीकरणाचे यश आहे. 'कॅडबरी' असो वा 'कोका कोला', त्यांच्या जाहिरातींमध्ये आता महाराष्ट्रातील सण (उदा. गणेशोत्सव, दिवाळी) आणि मराठी मध्यमवर्गीय कुटुंबातील संदर्भ वापरले जातात.

भाषेचे लोकशाहीकरण आणि तांत्रिक स्थानिकीकरण:

जागतिकीकरणाचा पहिला आघात भाषेवर होतो, असे मानले जाते. मात्र, मराठीच्या बाबतीत स्थानिकीकरणाने भाषेला 'डिजिटल' संजीवनी दिली आहे. पूर्वी इंग्रजी हीच विज्ञानाची भाषा मानली जात असे. मात्र, आता गुगल, मायक्रोसॉफ्ट यांसारख्या कंपन्यांनी मराठीत स्थानिकीकरण केल्यामुळे गुंतागुंतीचे तंत्रज्ञान मराठीतून वापरणे शक्य झाले आहे. जागतिकीकरणामुळे मराठी लेखकांना जागतिक व्यासपीठ मिळाले. भालचंद्र नेमाडे यांच्या 'हिंदू' किंवा 'कोसला' सारख्या कादंबऱ्यांमधील 'देशीवाद' हा जागतिकीकरणाला दिलेला एक वैचारिक पर्याय आहे. तंत्रज्ञानामुळे केवळ प्रमाण मराठीच नव्हे, तर अहिराणी, मालवणी, वऱ्हाडी यांसारख्या बोलीभाषांमधील लोकसंगीत आणि साहित्य 'युट्यूब' सारख्या माध्यमांमुळे जागतिक स्तरावर पोहोचले आहे.

स्त्रीवादी जाणिवा आणि सामाजिक सुधारणांचे स्थानिकीकरण:

मराठी संस्कृती ही मुळातच समाजसुधारकांची संस्कृती आहे. जागतिकीकरणाने स्त्रीवादी विचारांना नवी दिशा दिली. कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या तक्रार निवारणासाठी असणारी 'अंतर्गत तक्रार समिती' (ICC) ही जागतिक मानकांनुसार असली, तरी तिची अंमलबजावणी स्थानिक स्तरावर मराठीतून प्रभावीपणे केली जात आहे. मराठी संस्कृती ही मुळातच क्रांतीकारी विचारांची राहिलेली आहे. जागतिकीकरणाने या विचारांना जागतिक परिमाण दिले. सावित्रीबाई फुले आणि ताराबाई शिंदे यांचे विचार आज जागतिक स्त्रीवादी चळवळीचा भाग बनले आहेत. महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागातील महिला 'बचत गटांच्या' माध्यमातून उत्पादने तयार करून ती जागतिक स्तरावर विकत आहेत. जागतिकीकरणामुळे विभक्त कुटुंब पद्धती वाढली असली तरी, 'व्हिडिओ कॉलिंग' आणि सोशल मीडियामुळे जगभरातील मराठी बांधव आपल्या सण-उत्सवांच्या वेळी एकत्र येत आहेत. ही एक प्रकारची 'व्हर्चुअल' संस्कृती तयार झाली आहे.

खाद्यसंस्कृती आणि 'ग्लोकल' चव:

जागतिकीकरणाने आपल्या ताटात बदल घडवले, पण मराठी चवीने त्यावर आपले वर्चस्व कायम ठेवले आहे. मॅकडोनाल्डने जेव्हा भारतात पाऊल ठेवले, तेव्हा त्यांना 'आलू टिक्की' बर्गर आणावा लागला. हे स्थानिकीकरणाचे यश आहे. याउलट, पुण्याची 'मिसळ' आज जगभरातील फूड ब्लॉगरसाठी आकर्षणाचे केंद्र बनली आहे. महाराष्ट्रातील हापूस आंबा किंवा नाशिकची द्राक्षे हे 'लोकल' उत्पादने जागतिक बाजारपेठेत आपली ओळख टिकवून आहेत. हे जागतिकीकरणाचे सकारात्मक रूप आहे. पिझ्झा, बर्गर आणि पास्ता यांनी शहरी मराठी माणसाच्या ताटात जागा मिळवली. आज 'मिसळ-पाव' किंवा 'झुणका-भाकरी' यांसारखे पदार्थ ब्रँडेड हॉटेलमध्ये 'कॉन्टिनेन्टल' पद्धतीच्या सादरीकरणासह विकले जात आहेत. 'ग्लोबल' चवीला 'लोकल' टच देणे हे स्थानिकीकरणाने उत्तम उदाहरण आहे. फ्युजन पारंपारिक आणि पाश्चात्य खाद्यसंस्कृतीचे मिश्रण पाहायला मिळते. बाजारपेठ मराठी सण-उत्सव आता जागतिक स्तरावर साजरे होतात, ज्याला आपण 'मार्केटिंग'च्या दृष्टीने पाहतो. खाद्यसंस्कृती हा संस्कृतीचा आरसा असतो. जागतिकीकरणाने आपल्या ताटात 'पिझ्झा' आणला, पण आपण त्याला 'पनीर टिक्का'ची चव दिली. मॅकडोनाल्डने भारतात टिकण्यासाठी 'मकालू टिक्की' आणली, हे स्थानिकीकरण आहे. याउलट, पुण्याची चितळेंची बाकरवडी किंवा कोल्हापुरी तांबडा-पांढरा रसा आज 'पॅकेजिंग'च्या माध्यमातून जागतिक ब्रँड बनले आहेत. आज महाराष्ट्रातील 'मिसळ' ही केवळ नाश्ता राहिलेली

नाही, तर ती एक जागतिक ओळख बनली आहे. विविध 'मिसळ महोत्सव' हे जागतिकीकरणाच्या मार्केटिंग तंत्राचा वापर करून स्थानिक चव जपण्याचे प्रयत्न आहेत.

शिक्षण क्षेत्र आणि NEP2020 चा प्रभाव:

नवीन शैक्षणिक धोरण हे जागतिकीकरण आणि स्थानिकीकरण यांचा सुवर्णमध्य आहे. व्यावसायिक शिक्षण मातृभाषेतून देण्याच्या धोरणामुळे ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढणार आहे. जागतिक दर्जाचे शिक्षण आपल्या 'संस्कृती'च्या चौकटीत राहून घेता येणे, हेच खरे स्थानिकीकरण आहे. विद्यापीठीय स्तरावर लोकसाहित्याचा अभ्यास आता आधुनिक दृष्टीकोनातून केला जात आहे. जागतिक सिद्धांतांच्या आधारे मराठी लोककलांचे विश्लेषण करणे, हे बौद्धिक स्थानिकीकरण होय.

सांस्कृतिक अस्मिता आणि मनोरंजन:

मराठी नाटक आणि चित्रपटांनी जागतिकीकरणाचा वापर स्वतःच्या प्रगतीसाठी केला आहे. विजय तेंडुलकर किंवा सतीश आळेंकर यांची नाटके जागतिक स्तरावर भाषांतरित होऊन सादर केली गेली. आजचा मराठी चित्रपट तांत्रिकदृष्ट्या हॉलिवूडच्या तोडीचा आहे, पण त्याचा आत्मा आजही महाराष्ट्रातील मातीशी, ग्रामीण जीवनाशी किंवा ऐतिहासिक वारशाशी जोडलेला आहे. 'सैराट' सारखा चित्रपट जेव्हा आंतरराष्ट्रीय महोत्सवात गाजतो, तेव्हा तो आपल्या स्थानिक संघर्षाचे जागतिकीकरण करत असतो. लावणी, पोवाडा, भारूड यांसारख्या लोककला केवळ जत्रेपर्यंत मर्यादित न राहता जागतिक महोत्सवांमध्ये (उदा. दुबई एक्सपो) सादर केल्या जात आहेत. वारली चित्रकला आज जागतिक फॅशन ब्रँड्सच्या कपड्यांवर पाहायला मिळते. हे आपल्या समृद्ध वारशाचे 'मार्केटिंग' आणि 'लोकलायझेशन' आहे. मराठी नाटक आणि चित्रपटांनी जागतिकीकरणाच्या तंत्रज्ञानाचा वापर करून स्वतःला समृद्ध केले आहे. 'सैराट', 'कोर्ट', 'किल्ला' किंवा 'नटसम्राट' यांसारख्या चित्रपटांनी स्थानिक कथा मांडल्या, पण त्यांची तांत्रिक बाजू जागतिक दर्जाची होती. यामुळे या चित्रपटांनी ऑस्करपर्यंत मजल मारली. नेटफ्लिक्स आणि अॅमेझॉन प्राईम सारख्या जागतिक माध्यमांमुळे मराठी वेब सीरिज आणि चित्रपट जागतिक प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचले आहेत. हे 'कंटेंट'चे स्थानिकीकरण आहे. लावणी आणि पोवाडा यांसारख्या लोककलांचे सादरीकरण आता आधुनिक वाद्यांच्या आणि प्रकाशयोजनेच्या माध्यमातून केले जात आहे, ज्यामुळे तरुण पिढी या कलांकडे आकर्षित होत आहे. मराठी चित्रपटांनी गेल्या दोन दशकांत जागतिक स्तरावर (उदा. ऑस्कर नामांकन) आपली मोहोर उमटवली आहे. जागतिक दर्जाचे व्हीएफएक्स आणि साऊंड इंजिनिअरिंग आता मराठी सिनेमात वापरले जात आहे. 'सैराट', 'कोर्ट' किंवा 'किल्ला' यांसारख्या चित्रपटांनी स्थानिक प्रश्न यामुळे 'लोकल' कथा 'ग्लोबल' प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचली.

भाषेचे जागतिकीकरण आणि मराठीचा टक्का:

जागतिकीकरणाचा सर्वात मोठा परिणाम भाषेवर होतो. इंग्रजी ही जगाची संपर्क भाषा बनल्याने मराठी मागे पडेल अशी भीती व्यक्त केली जात होती. मात्र, तंत्रज्ञानाच्या स्थानिकीकरणामुळे चित्र बदलले. गुगल, फेसबुक आणि मायक्रोसॉफ्ट यांसारख्या जागतिक कंपन्यांना महाराष्ट्राच्या बाजारपेठेत टिकण्यासाठी मराठीचा आधार घ्यावा लागला. आज मोबाईलमधील 'कीबोर्ड' पासून 'व्हॉइस असिस्टंट'पर्यंत मराठी उपलब्ध आहे. जागतिकीकरणामुळे मराठीतील 'देशीवाद' अधिक प्रगल्भ झाला. भालचंद्र नेमाडे यांच्यासारख्या लेखकांनी जागतिकीकरणाच्या रेट्यात आपली मुळे शोधण्याचा प्रयत्न केला. आज मराठी ई बुक्स आणि ऑडिओ बुक्स जगाच्या कोणत्याही कोपऱ्यात उपलब्ध आहेत. नवीन शैक्षणिक धोरण हे स्थानिकीकरणाचे उत्तम उदाहरण आहे. तांत्रिक आणि वैद्यकीय शिक्षण मराठीत उपलब्ध करून देण्याचे प्रयत्न हे मराठीला 'ज्ञानभाषा' बनवण्याच्या दिशेने पडलेले पाऊल आहे.

आर्थिक सक्षमीकरण आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्था:

जागतिकीकरणामुळे ग्रामीण महाराष्ट्रात मोठे बदल झाले. परदेशी पर्यटकांना महाराष्ट्रातील ग्रामीण जीवन, शेती आणि खाद्यपदार्थांची भुरळ पडत आहे. यातून 'अॅग्रो टुरिझम' ही नवी संकल्पना उदयास आली, जी स्थानिकीकरणाचा आर्थिक फायदा करून देते. स्थानिक कलाकुसरीच्या वस्तू (उदा. वारली पेंटिंग, पैठणी) यांना जागतिक बाजारपेठ उपलब्ध झाली आहे. यामुळे ग्रामीण कारागिरांच्या हाताला काम मिळाले आहे.

V. आव्हाने आणि भविष्यातील वाटचाल:

जागतिकीकरणाचे फायदे असले तरी काही गंभीर आव्हाने समोर आहेत. मराठीत इंग्रजी शब्दांचा अतिवापर झाल्याने मूळ मराठी शब्द मागे पडत आहेत. जागतिक सण (उदा. हॅलोविन, व्हॅलेंटाईन डे) साजरे करण्याच्या नादात आपण आपल्या पारंपारिक खेळांकडे (उदा. विटी-दांडू, हुतुतू) दुर्लक्ष करत आहोत. रोजगारासाठी होणारे स्थलांतर मराठी माणसाला आपल्या मूळ मातीपासून लांब नेत आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रवाहात आपली मूळ ओळख टिकवून ठेवणे हे मोठे आव्हान आहे. बोलीभाषांचे संवर्धन करणे आणि आपली वैचारिक मूल्ये पुढच्या पिढीपर्यंत पोहोचवणे आवश्यक आहे. स्थानिकीकरण ही प्रक्रिया जागतिकीकरणाच्या अगदी उलट किंवा त्याला पूरक ठरणारी प्रक्रिया आहे. जेव्हा एखादी जागतिक संकल्पना, उत्पादन किंवा सेवा स्थानिक संस्कृती, भाषा आणि गरजांनुसार बदलली जाते, तेव्हा त्याला 'लोकलायझेशन' म्हणतात. मराठी संस्कृतीच्या संदर्भात स्थानिकीकरणाचे महत्त्व आणि त्याचे स्वरूप खालीलप्रमाणे समजून घेता येई. जागतिकीकरणाच्या प्रवाहात काही धोकेही आहेत. पाश्चात्य सणांचे अंधानुकरण वाढल्यामुळे आपल्या पारंपारिक खेळांकडे आणि सणांकडे दुर्लक्ष होत आहे. जागतिकीकरणाचा लाभ घेणारा एक वर्ग आणि त्यापासून वंचित असलेला ग्रामीण श्रमिक वर्ग, अशी दरी निर्माण होण्याची भीती आहे. जागतिकीकरणामुळे इंग्रजी भाषेचे वर्चस्व वाढले, हे नाकारता येणार नाही. मात्र, याच तंत्रज्ञानाने मराठीला काही संधीही दिल्या आहेत: भाषेचे संकरण 'मराठी + इंग्लिश = मिंग्लिश' असा नवा प्रवाह सुरू झाला. दैनंदिन संवादात इंग्रजी शब्दांचा वापर वाढला. डिजिटल व्यासपीठ पूर्वी मराठी साहित्य केवळ पुस्तकात होते, आज ते ई-बुक्स, पॉडकास्ट आणि ब्लॉग्सच्या माध्यमातून सातासमुद्रापार पोहोचले आहे. युनिकोडमुळे मराठी टायपिंग सुलभ झाले आणि सोशल मीडियावर मराठीचा वापर वाढला. अभिजात भाषेचा दर्जा जागतिक स्तरावर मराठीचे महत्त्व सिद्ध करण्यासाठी भाषेला 'अभिजात' दर्जा मिळवण्याचे प्रयत्न हे जागतिकीकरणाला दिलेले एक उत्तरच आहे.

VI. निष्कर्ष:

जागतिकीकरण ही एक लाट आहे, जी आपण थोपवू शकत नाही. पण आपण 'स्थानिकीकरण'च्या नौकेत बसून या लाटेवर स्वार होऊ शकतो. मराठी संस्कृतीची मुळे ही संतांच्या विचारात आणि शिवरायांच्या पराक्रमात आहेत. ही मुळे घट्ट असतील, तर जागतिकीकरणाचे कितीही वादळ आले तरी आपली संस्कृती ढळणार नाही. "विचार जागतिक आणि कृती स्थानिक" हेच मराठी संस्कृतीच्या उज्ज्वल भविष्याचे सूत्र असावे. जागतिकीकरणामुळे मराठी संस्कृती संपणार नाही, उलट ती अधिक व्यापक आणि समृद्ध होत आहे. गरज आहे ती केवळ आपल्या अस्मितेचा सार्थ अभिमान बाळगण्याची आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून आपली संस्कृती जगाला दाखवण्याचा होता. जागतिकीकरण ही एक अटळ प्रक्रिया आहे, पण ती स्वीकारताना आपण आपली 'मराठी मुळे' विसरता कामा नयेत. स्थानिकीकरण हे आपल्याला ही मुळे टिकवून ठेवण्याची संधी देते. आपण जागतिक ज्ञानाचे स्वागत करावे, पण आपल्या संस्कृतीचा कणा ताठ ठेवावा. मराठी भाषा, साहित्य आणि संस्कृती ही केवळ भूतकाळातील देणगी नसून ती भविष्यातील समृद्धीचे साधन आहे. जागतिकीकरणाच्या महासागरात मराठी संस्कृती हे एक असे बेट आहे, जे लाटांच्या प्रवाहावर स्वार होऊन आपली वेगळी ओळख जपण्यात यशस्वी झाले आहे.

संदर्भग्रंथ:

१. नेमाडे, भालचंद्र: टीकास्वयंवर, औरंगाबाद: साकेत प्रकाशन, १९९०.
२. सरदेसाई, ह. श्री., मराठी संस्कृती आणि जागतिकीकरण, पुणे: प्रतिमा प्रकाशन, २००५.
३. कुरुंदकर, नरहर: जागर, देशमुख आणि कंपनी, पुणे: १९६९
४. गद्रे, वि. स.: मराठी भाषा आणि संस्कृती, पुणे: कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, १९९६
५. आचवल, माधव: किमया, मौज प्रकाशन गृह, मुंबई १९६९
६. देशपांडे, सतीश: CONTEMPORARY INDIA: A SOCIOLOGICAL VIEW, PENGUIN INDIA.
७. पुणे विद्यापीठ प्रकाशन: जागतिकीकरण: संकल्पना आणि स्वरूप.
८. महाराष्ट्र राज्य सांस्कृतिक धोरण अहवाल (२०१०).

